

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-12-26, iš Štuthofo - į Vilnių

Lager Stutthof, d. 26 Dezember 1943

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager Stutthof, d. 26 Dezember 1943

Vanduk, mano mylima! Weihnachten! Heute, 26-XII: gerade vor 9 Monate bin ich nach Stutthof gebracht! Dein eingeschriebener Brief mit Dokumenten ist nicht gekommen. A. 18-XII kam von Dir kein Brief. Mein Brief von 19-XII Du wirst auch nicht bekommen. Dieser Unglück mit verschwundenen Briefen ist mir so schmerzhaft, dass ich die ganze Woche kann nicht mich beruhigen. Am 24-XII kam Dein Brief von 5-XII: danke, danke! Ich war glücklich! Deine Briefe sind mir die einzige Trost, die einzige Verbindung mit lebendiger Welt. Und dein Brief war so gut! Letzten Päckchen von Dir kam 13-XII (mit Brot, abgeschickt wahrscheinlich a. Ende November). A. 17-XII kam ein Päckchen von Bruder Josef, – bedanke Ihn: das machte mir grosse Freude, aber er soll mir nicht schicken – er hat selbst nichts zu essen. Es tut mir weh, das die Lage des Vaters so peinlich ist. In diesen Zeiten ich wäre ihm sehr nützlich für die Wirtschaftsführung – und sitze ich in Lager Stutthof! Soeben wurde im Radio gesungen: „Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei“. [...] [...] rische Empfindsamkeit, das Dasein des Häftlings ist ein tragischer Unglück, aber bin ich so fest überzeugt, dass für uns bessere Zeiten kommen werden, dass werde ich genug finden der inneren Kraft um alle Dummheiten des Schicksals geduldsam zu ertragen. Es ist schade, natürlich, dass meine Nerven sind nicht genug kräftig. Doch, vielleicht, und das ist gut. Zeit von Zeit erlebe ich besondere innere Unruhe. In diesen Stunden u. Tagen fühle ich Dich besonders lebendig, – ich bin überzeugt, dass in diesen Stunden Du an mich denkst. Das war, z. B. den ganzen Heiligen Abend. Ich weiss, Vanduk, wie viel Sorgen, Du hast, ich habe keinen Mut Dich mit Neuen Sorgen zu belasten. Aber, wenn kannst Du noch, vielleicht wirst Du mir besorgen: 1) Tabak (vielleicht von Jonas Vater – alte Sorte), – mit dem ist mir schon knapp, 2) Rauchpapier (ich habe mehrere Heftchen gehabt – im Schrank), 3) Deine Kaffeemischung (sie ist mir ärztlich empfohlen), 4) schicke mir meine Brille (stärkere Berahmung). Bekommst Du noch mein Gehalt aus der Universität? Du weisst, Vanduk, wie es ist mir schwer Dir offizielle Briefe zu schreiben, aber man muss alles ertragen, – „Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei“... Küsse u. gratuliere Dalia, – sei sie gesegnet. Sei und Du gesegnet – Vanduk, mano miela!

Dein Bal [1r] // [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga
Stovykla Stutthof prie Danzigo
Blokas XI

Stovykla Stutthof, 1943 [m.] gruodžio 26 d.

Vanduk, mano mylima! Kalėdos! Šiandien gruodžio 26 d.: lygiai prieš 9 mėnesius mane atgabeno į

Stutthofą! Tavo registruotas laiškas su dokumentais neatėjo. Gruodžio 18 d. laiško nuo Tavęs nebuvo. Mano gruodžio 19 d. laiško Tu taip pat negausi. Ši nelaimė su pradingusiais laiškais man taip skausminga, kad aš visą savaitę negaliu nusiraminti. Gruodžio 24 d. atėjo Tavo gruodžio 5 d. laiškas: ačiū, ačiū! Aš buvau laimingas! Tavo laišakai man vienintelė paguoda, vienintelis ryšys su gyvuoju pasauliu. O tavo laiškas buvo toks geras! Paskutinis siuntinėlis nuo Tavęs atėjo gruodžio 13 d. (su duona, išsiųstas turbūt lapkričio pabaigoje) [1]. Gruodžio 17 d. atėjo siuntinėlis nuo brolio Juozapo, – padėkok jam: jo siuntinėlis mane labai pradžiugino, bet jis neturėtų man nieko siųsti – jis pats neturi, ką valgyti. Man gaila, kad tėvo padėtis tokia sunki. Šiuo metu aš būčiau jam labai naudingas tvarkant ūkį [2] – o aš sėdžiu Stutthofo lageryje! Ką tik dainavo per radiją [3]: „Viskas praeina, viskas pasibaigia“ [4]... [...] [5]

[...] Jautrumas, kalinio gyvenimas yra tragiška nelaimė, bet aš taip tvirtai įsitikinęs, kad mums ateis geresni laikai, kad aš rasiu pakankamai vidinių jėgų, kad kantriai pakelčiau visas likimo kvailystes. Gaila, žinoma, kad mano nervai nepakankamai stiprūs. Bet galbūt tai ir gerai. Laikas nuo laiko išgyvenu ypatingą vidinį nerimą. Šiomis valandomis ir dienomis jaučiu Tave ypač gyvai, – esu įsitikinęs, kad dabar ir Tu galvoji apie mane. Taip buvo, pvz., visą Kūčių vakarą [6]. Žinau, Vanduk, kiek daug rūpesčių Tu turi, aš nedrįstu Tavęs apsunkinti naujais. Bet, jei Tu dar gali, galbūt parūpinsi man: 1) tabako (iš Jono tėvo [7] – senos rūšies), – man jau jo trūksta, 2) rūkomojo popieriaus (aš turėjau keletą sąsiuvinėlių – spintoje), 3) savo kavos mišinio (jį man patarė gydytojas), 4) atsiųsk mano akinius (stipresniais rėmeliais). Ar vis dar gauni mano atlyginimą iš universiteto? Žinai, Vanduk, kaip man sunku rašyti Tau oficialius laiškus, bet viską reikia išverti, – „Viskas praeina, viskas pasibaigia“... Pabučiuok ir pasveikink Dalią, – palaimink ją. Būk ir Tu palaiminta – Vanduk, mano miela!

Tavo Bal [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

- [1] Baliui Sruogai lapkričio mėn. išsiųsti šie siuntiniai: 20 d. Vanda Sruogienė išsiuntė 1 [kg.] siuntinį („55. Ragaišiukas ir dėžutė tabokos iš Borutos“); 26 d. Vanda Sruogienė išsiuntė 2 1/2 [kg.] siuntinį („56. Duonos 1 kg., cukraus 300 gr., lašinių 500 gr., sviesto 250 gr., taboka B[o]r[u]t[os], kava, buljonas, cebionas“) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Stutthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: *BLKMČ BS*). Į šį Vandos Sruogienės sudarytą siuntinių sąrašą Balio Sruogos brolio Juozapo Sruogos siuntiniai neįtraukti, todėl negalima įvardyti jų konkretaus turinio.
- [2] „Vokiečiai, okupavę kraštą, reikalavo iš ūkininkų duoklės. Didžiausias sambrūzdis kartą kilo ir pačiuose Būgiuose, kai teko surašinėti visos apylinkės pasėlius ir gyvulius. Suiro nuo amžių įsitvirtinusi dienotvarkė. Tai rūstino mano senelį Kazimierą Daugirdą, o man ir darbininkams pajavairino monotoniškų dienų tėkmę“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 55).
- [3] „Nežinia, kurios aukštos vyresnybės parėdymu mūsų bloke buvo įvestas radijo garsiakalbis. Jis buvo prijungtas prie aparato, kuris stovėjo budinčio smogiko būdelėje prie vartų. Kada tik budintieji smogikai klausydavo radijo, visada būdavo galima įsijungti. Tai buvo labai geras dalykas. Išklausydavome muzikos ir žinių iš fronto. Atmetus propagandą, kurios netrūko, vokiečiams tenka pripažinti gan didelį tikslumą pranešimuose iš karo lauko. Čia jie nei savo piliečių, nei karių neapgaudinėdavo, tik pralaimėjimus pranešdavo gal kokia diena vėliau. Kartais, kai smogikas, beklausydamas muzikos užsnūsdavo ar su kokia mergiškia užsiplepėdavo, pasigirsdavo žinios iš kurios nors alijantų ar neutralios stoties. Mes jų išklausydavom godžiai ir tokiu būdu gaudavom pilnesnį pasaulio įvykių vaizdą“ (A. Gervydas [Antanas Kučinskas], *Už spygliuotų vielų*, Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1950, p. 121).

- [4] Balys Sruoga cituoja kelias eilutes iš vokiečių poeto Kurt Feltz (1910–1982) ir libretisto Max Wallner (1891–1951) sukurtos dainos „[Auf Posten in einsamer Nacht]“ [„Pašte vienišą naktį“], arba „Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei“ [„Viskas praeina, viskas pasibaigia“]. Muziką šiam kūriniiui 1942 m. parašė austrų kompozitorius Fred Raymond (1900–1954), atliko vokiečių dainininkė Lale Andersen (1905–1972) (<https://lyricstranslate.com/en/Lale-Andersen-Es-geht-alles-vorueber-es-geht-alles-vorbei-lyrics.html>). Nors daina buvo ideologinio, politinio pobūdžio (Trečiojo Reicho šlageris), tačiau jos turinys, o ypač priedainis, skambėję per radiją, skatino nepasiduoti, įkvėpė viltį, žadino gyvenimo prasmę: „Es geht alles vorüber, / Es geht alles vorbei; / Auf jeden Dezember / Folgt wieder ein Mai. / Es geht alles vorüber, / Es geht alles vorbei; / Doch zwei, die sich lieben, / Die bleiben sich treu“; [„Viskas praeina, / Viskas pasibaigia; / Po kiekvieno gruodžio / Vėl ateina gegužė. / Viskas praeina, / Viskas pasibaigia; / Tačiau du įsimylėjęliai / Liks ištikimi vienas kitam“]. Neatsitiktinai vėliau Balio Sruogos dukra prisiminė, kad joms su mama teko tėvo laiškuose „ieškoti paslėptų minčių“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 49).
- [5] „Toliau eilutė iš laiško cenzoriaus iškirpta“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[6] Balys Sruoga nustebino kitus bloko draugus, nes Kūčių vakarą laikėsi atokiai, nėjo prie bendro stalo – mintyse buvo Lietuvoje su žmona ir dukra: „Sukilome, paspaudėme vieni kitiems rankas. Tik B. Sruoga iš savo vietos nepajudėjo. Išstūksojo visą vakarą vienoje padėtyje galvos nepasukdamas, savo mintyse paskendęs, mūsų išeinančių nepastebėdamas. Kokiose platybėse jis skraido?“ (Henrikas Blazas, „Dryžuotas milžinas“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 367).

Rašytojo dukra prisiminė, kad „1943-ųjų Kūčios Vilniuje buvo itin liūdnos. Mama pasikvietė savo kolegę istorikę dr. Mariją Krasauskaitę, mano draugę Ireną Ladigaite, o Baliui buvo padengta vieta gale stalo“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 62–63).

„Juk Sruoga rašė iš mirties pasaulio, lyg iš kokios anapusių. [...] Atskirti neįveikiamos ribos, žmonės girdėjo vienas kitą, jautė, *susisieki*“ (Viktorija Daujotytė, *Už brūkšnio*, Vilnius: Tyto alba, 2015, p. 124).

Kūčių ir Kalėdų atmosfera Štuthof lageryje, vienuoliktajame bloke, buvo ir netikėta (dėl išsaugotos gyvybės ir neišsipildžiusių ilgai puoselėtų svajonių pasitikti šventės namuose), ir pakili (dėl geresnio aprūpinimo būtiniaisiais daiktais), ir kartu liūdna (dėl sužadintų, bet nepasiteisinusių vilčių grįžti į tėvynę): „Šaltis suspaudė palaidą smėlį, o sniegas jį pridengė balta skraiste. Viduryje stovyklos, prie didžiojo kelio, kaliniai iškasė gilią duobę ir į ją įstatė didelę, iš miško parneštą eglę. Jos šakas apsagstė elektros lempomis – ir štai, stovykla jau turi Kalėdų eglutę.

Šiomet toji eglė atrodė mielesnė, nes niekas netikėjo, kad ją dar teks matyti per sekančias Kalėdas.

Laisvė visiems rodėsi arti. Bet ji tikrai buvo malonesnė už pernykščią, nes šiai žiemai kiekvienas kalnys buvo šilčiau aprengtas: gavo palatą, megztinuką, pirštines, kojines ar autus, tuo tarpu, kai praėjusios žiemos pūgas ir speigus jam teko praleisti po vasariniu apdaru.

Kiekvienas blokas savo Tagesraume [vadinamojoje dienos salėje] statėsi mažesnę eglutę ir ją sau puošė popieriniais pagražinimais. Vienas kitas kalnys gavo iš namų papuošalų, kuriais padidino tų amžinai žaliuojančių medelių žerėjimą. Vatos ar lignino dribsniai vaizdavo sniegą...

Puošėme savo bloke ir mes eglutę. Tačiau puošėme ją nenoromis, nes buvo vėl pasklidę „tikrų“ žinių, kad Kalėdas jau švęsime tarp savųjų. Tos žinios mums buvo kaip girtuokliui svaigalai. Bet vis tik mūsų eglutė pamažu apsisagstė pačių pagamintais pagražinimais ir popierinėmis girliandomis. Viršų spindėjo žvaigždė, o apačioje – dailininko Aleksandro Kantvilo pagaminta prakartėlė.

Virtuvėje, kurią buvome įsitaisę prausykloje, ištisas tris dienas triūsė darbščios mūsų „šeimininkės“: Buragas, Kriaučiūnas ir Malinauskas – ruošė Kūčias. O ruošti buvo iš ko, nes rūpestingi mūsų namiškiai ir artimieji siuntiniuose atsiuntė visokių Kūčioms reikalingų dalykų. Kai kas pavyko susiorganizuoti vietoje.

Ant baltai paklodėmis užtiestų stalų susirikiavo visi tradiciniai mūsų Kūčių valgiai, neišskiriant garsiųjų kleckelių, nė kisielių. Skaitant su duona ir lėkštėmis, jų buvo dvylika. Po staltiesėmis buvo pasklaidyti žiupsneliai šieno, atsiųsti iš tėviškės pievų.

Šalia lėkštės kiekvienam buvo padėta iš tėvynės gauta plotkelė ir specialūs linkėjimai su gražiomis iliustracijomis, kurių galima bus pažiūrėti tik po plotkelės laužymo.

Po trumpos maldos ir valgių palaiminimo buvo laužoma plotkelė ir pasikeičiami linkėjimais ne tik su čia esančiais bendro likimo draugais, bet ir su artimaisiais, kurie ten toli, tėvynėje, taip pat sėdi prie Kūčių stalo. Po graudaus, ašaromis suvilgyto momento buvo paskelbta, kad galima skaityti linkėjimus.

Kiekvienas greta linkėjimų rado jam skirtą piešinį, komiškai pavaizduojantį kokią nors jo ypatybę. Tie Kantvilo piešiniai buvo tokie gražūs ir pilni sąmojaus, kad visų nuotaika tuojau pasikeitė. Lydimi juoko ir pastabų, piešiniaiėjo iš rankų į rankas.

Kūčių metu prof. Jurgutis pasakė gražią kalbą, vaizduojančią motinos žemės meilę. Dr. Kučinskas papasakojo apie lietuviškus Kūčių papročius, o Noreika, Rimašauskas ir Stanevičius paskaitė gražios savo kūrybos. Paskui buvo giedamos kalėdinės giesmės, lietuviškos dainos ir dainų komiškas parafravimas, imtas iš mūsų gyvenimo. Buvo dar skaitomi feljetonai ir priežodžiai, kurie juoko forma vaizdavo neigiamas mūsų gyvenimo smulkmenas.

Kalėdų rytą pamaldose ilgesingai skambėjo „Gul šiandieną jau ant šieno...“ garsai ir kilo tylūs mūsų atodūsiai ir širdingos maldos žodžiai.

Švenčių proga kiekvienas mūsų dėjo į bendrą fondą iš savo siuntinių gautų produktų, iš kurių buvo sudaryti paketėliai. Jais buvo apdovanoti visi mūsų tautiečiai, kurių mes į Kūčias, deja, pasikviesti negalėjome (A. Gervydas [Antanas Kučinskas], *Už spygliuotų vielų*, Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1950, p. 123–125).

- [7] „Muzikas Antanas Krutulys – iš savo ūkelio Jeruzolimkoj prie Vilniaus šelpė mieste gyvenusius lietuvius maistu, taip pat ir mus“ (Vandos Sruogienės pastaba). Tai buvo ypatingo bičiuliško solidarumo, kilniaširdiškumo gestas skurdo ir bado atmosferoje: „1943-ieji metai dar labiau prislėgė kraštą, galutinai nualino. Miestuose badas ir kuro stoka buvo kasdienybė. Prof. Leonas Karsavinas baigė sukūrenti savo baldus. Ponia Krėvienė vaišino svečius mikroskopiškais džiovintos duonos kąsneliais...“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 30)